

ТМ	Г. XXIII	Бр. 1-2	Стр. 155 - 159	Ниш	јануар - јун	1999.
----	----------	---------	----------------	-----	--------------	-------

Приказ дела
Примљено: 19.07.1999.

Снежана Бркић

О ПРАВНОЈ И ТОТАЛИТАРНОЈ ДРЖАВИ*

Мала нау-на библиотека младе али обе}авaju}е издава-ке ку}е SCI из Новог Сада, обoga}ена је про{ле године новом књигом из едације "Правна мисао". Ради се о делу Правна и тоталитарна др`ава др Милана Попови}а, редовног професора Правног факултета у Новом Саду, који м је употпуен богат стваралачки опус овог писца од око 200 научних и стручних радова.

Када актуелне и -есто проблеми зване теме постану суви}е експлицитне, оне престaju да буду атрактивне и за обраду и за -итаве. И ако ве} доста дуго у фокусу нау-не па`ве, проблематика правне др`аве за сада не претендује да буде сврстана у ред "пре`ваканих" тема, јер дефинитивни и неспорни одговори на постављена питања }е увек нема. Да је она непресу{ни извор, потвр}ује и књига која је пред нама. Одликује се особеним приступом феномену правне др`аве, који се не sagледава непосредно и целим, ве} се пре да наслутити у негативном одре}ењу, путем анализе тоталитарне односно партијске др`аве као свог антипода. Ова књига не оптере}ује -итаоца ни истражним приказом постоје}их гледи{та о правној др`ави, ве} се задовољава препознавањем две струје, позитивистичке и филозофске, у оквиру које су скициране придрожне, Кантове и Хегелове дејеве о правној др`ави. Да овој последној струји нагише и сам аутор, види се из његовог закључка о крајњој судбини правне др`аве која, по њему, треба да буде укинута и превazi}ена у Хегеловом смислу, дакле не пони}тена, ве} "са-уваана као један момент новог и ви-}ег тоталитета (умска др`ава) који обезбе}ује и змиревање и -ноги оп{тег интереса, слободу и пријатељство, грађанског дру}тва и политичке др`аве".

У потрази за конститутивним елементима и својствима тоталитарне др`аве, писач је потра}ио и инспирацију у гледи{тима Слободана Јованови}а, првог систематског обра}ивача тоталитаризма у нас, у свету једног од најранијих његових критичара социјалистичких позиција. И ако указује на суперорност неких других истра}ивача, Попови} за подлогу својих анализа узима Јованови}еве расправе "Поратна др`ава" (1936) и "О тоталитаризму" (1952), јер најбоље и зра`авaju при роду партијских др`ава као модерних тоталитарних диктатура.

* Милан Попови}: Правна и тоталитарна др`ава, Нови Сад, 1998.

Jovanovi } je bri qantnom anal i zom nekol i ko poratni h evropski h dr`ava i zvukao tendenci je wi hovog razvoja koje karakteri { u: sl abcqewe zakonodavne u kori st i zvr{ ne vl asti , nadmo} tehni ke nad pravom, povl a-ewe l i beral i zma pred najezdom pl anske pri vrede i dr`avnog me{ awa u dru{ tveni ` i vot, novi i deol o{ ki pokreti na ~el u sa dr`avnom stran- kom, ukl awase i l i smawi vawe pravni h, ekonomski h i kul turni h razl i ka, ` rrtvovawe sl obode jednakosti i preme{ tawe gl avne vrednosti sa poje- di nca na dr`avu. On je ve} u prvoj studiji uo~i o di ktaturu kao zajedni ~ku crtu fa{ i zma i komuni zma, mada ni je mogao i zgubi ti i z vi da ni razl i ke koje i h del e. Poratnu dr`avu on nazi va "dr`avom mase" jer je u znaku ul aska dowi h sl ojeva u dr`avnu organi zaci ju. To je zajedni ~ko demokrat- skoj, fa{ i sti ~koj i komuni sti ~koj dr`avi , a razdvajaju i h razl i ~i ti me- todi re{ avawa probl ema moral nog jedi nstva dr`ave. Dok se demokrati ja kori sti op{ tom voqom, javnom sve{ }u i naci onal i zmom, fa{ i zam, naci - onal soci jal i zam i komuni zam pol aze od monopol a dr`avne stranke kojoj jedi no stoji na raspol agawu { tampa u svrhe pol i ti ~ke propagande. Popo- vi } ne vi di ni kakav di skonti nui tet u Jovanovi }evom shvatawu, koje je, zahvaquju}i zrel i joj obradi i prel asku na nove metode, evol ui ral o od prvobi tni h nagove{ taja zasnovani h na dogmatskoj obradi , do nedvosmi sl e- ni h general i zovani h i skaza. Tako je do{ ao do zakwu~ka da je su{ ti na to- tal i tari zma u neomaki avel i zmu, koji je, za razl i ku od tradi ci onal nog, sra~unat za { i roku upotrebu. Odaju}i pri znawe Jovanovi }evom pi oni r- skom poduhvatu, Popovi } i sti ~e ~i tav ni z wegovi h pozi ti vni h strana: do- bru obave{ tenost i pouzdane opi se evropski h poredaka, sol i dno pojmovno ra{ ~l awi vawe total i tari zma, vrednosno neutral nu anal i zu, kaoi l epotu jezi ka i sti l a. I stovremeno, on mu zamera zbog pomawkawa fi l ozorskog duha, koji ga je unapred osudi o na redukcii oni zam zasnovan na formal i s- ti ~koj i pozi ti vi sti ~koj metodol ogiji . Ti su metodi onemogu}i i i pra- vo, kauzal no obja{ wewe total i tari zma. Zapostavqawe soci ol o{ kog me- toda zamagl i lo je su{ ti nu naci fa{ i zma kao radi kal nog odgovora na zah- teve vremena. Popovi } s pravom napomi we da bi bez podr{ ke krupnog ka- pi tal a fa{ i sti ~ki pokreti te{ ko mogli uspostavi ti i odr` ati vl ast. On se ne sla` e ni sa poi stove}ewem naci fa{ i zma i komuni zma u okvi ru jedi nstvene forme total i tarne dr`ave, ~i me se prenebregavaju razl i ke u wi hovi m ci qevi ma i uzroci ma. Name}e se uti sak da je Jovanovi }eva neob- jekti vnost u tom del u posl edi ca namerne kompromi taci je komuni zma, koji je kumovao i wegovoj l i ~noj sudbi ni kao emi granta. Popovi }, nadaqce, kri- ti kuje i neka Jovanovi }eva nai vna obja{ wewa, poput onog o naci fa{ i zmu kao sredstvu za i zmi rewe kl asa.

Zna~ajni deo Popovi }eve kwi ge ~i ni anal i za parti jske dr`ave kao produkta soci jal i sti ~ke revol uci je. On pose` e za \l i asovi m obja{ we- wem wenog mehani zma koji po~i va na komuni sti ~koj parti ji kao ki ~mi ce- l okupne pol i ti ~ke, pri vredne i i dejne akti vnosti . Gl avne wene pol uge su parti jski komi teti i tajna pol i ci ja, koji su i znad ustava i zakona. To je dr`ava u kojoj "nema ni nezavi snog sudstva, ni podel e vl asti , ni pol i ti ~- kog pl ural i zma, ni pol i ti ~ki h sl oboda, ni opozi ci je, ni zakoni tosti , ni pravne si gurnosti , ni sl obodni h i zborna, ni gra|anskog dru{ tva".

Predmet Popovi }eve anal i ze su parti jske dr`ave u Sovjetskom Sa- vezu i u SFRJ. On pokazuje kako neki od wi hovi h najve}i h proma{ aja po- ~i vaju na i zvi toperewu osnovni h Marksovi h postavki , zakqu~uju}i da kri za sovjetskog dru{ tva ni je kri za soci jal i zma u Marksovom smi sl u re-

-i, ve} kri za etati sti -kog dru{ tva. Dvostruku zaostal ost jugosl ovenskog dru{ tva (nerazvi jenost i ndustri je i gra|anske demokrati je), smatra ograni -avaju}im faktorom wegovog revoluci onarnog preobra`aja, { to se odrazi l o na soci jal ni supstrat revol uci je i uti cal o na program i zgradwe novog dru{ tva. Demi sti f i kaci ju SFRJ kao parti jske dr` ave Popovi } bazi ra na prepoznavawu vol untari zma u tri va` ne sfere dru{ tva: poli ti --koj, ekonomskoj i pravnoj. I zraz vol untari zma u poli ti -koj sf eri su suspendovawe poli ti -kog pl ural i zma i stvarawe jednoparti jskog monopol a; suspendovawe pravne dr` ave i stvarawe parti jske dr` ave; suspendovawe poli ti -ke demokrati je i stvarawe poli ti -kog si stema zasnovanog na i deji di ktature prol etari jata; suspendovawe gra|anskog dru{ tva i stvarawe poli ti -kog dru{ tva.

Mani f estaci je poli ti -kog vol untari zma u ekonomskoj sf eri kre- }u se od suspendovawa tzv. mal e pri vrede, preko pri si l ne kol ekti vi zaci je sel a, "pol i ti -ki h" fabri ka, proma{ eni h i nvesti ci ja, zadu` i vawa zem- }e, ma}ehi nskog odnosa prema agraru, razbi jawa vel i ki h ekonomsko-teh- ni -ki h si stema, di ri govani h cena, prel i vawa dohotka, do "susretnog pl a- ni rawa" i dogovorne ekonomije.

Vol untari zma ni je bi l a l i { ena ni pravna sf era. Popovi } ukazuje da zakoni koji ni su u skl adu sa unutra{ wi m pri nci pom prava (pri rodnom stvari i sl obodom), zapravo i ni su pravo ve} samo pri vi d prava. Pravnu termi nol ogi ju kojom je rezul ti rala "soci jal i sti -ka pravna al hemi ja" karakteri { u nepreci znost, preop{ i rnost, desetera-ki sti l , kontradi k- tornost i ol ako posezawe za novi m pojmovi ma nejasne sadr` i ne. Autor to i l i ustruje Karde}evi m konceptom dru{ tvene svoji ne kao nesvoji ne, koji je unapred bi o osu| en na propast, jer je pretpostavqao prave soci jal i sti -ke odnose na bazi jednakosti , ravnopravnosti i i skqu-ewa ekspl oataci je, koji ni kada ni su za` i vel i . Stoga neuspel i eksperim ent sa dru{ tvenom svoji nom mo` e ostati samo "svedo-anstvo jednog pl emeni tog uzl eta mi s- l i ". Popovi } ukazuje da vol untari zam u pravnoj sf eri ne mo` e bi ti pre- vazi | en sve dok pravo ne i za| e i z okri qa poli ti -ke sf ere. Pored toga, treba se osl oba| ati vol untari zma i u pri meni prava. U tom kontekstu, on apel uje za nezavi sno{ }u sudova i vra}awem autori teta pravnoj struci .

Naji nteresantni ji i najaktuel ni ji je -etvrti deo kwi ge, koji pod nasl ovom "Postkomuni zam i pravna dr` ava" pokri va na{ u sada{ wu stvarnost, tragaju}i za odre| ewi ma wenog bi }a i pravca wenog razvoja. Postkomuni zam kao dru{ tvo tranzici je predstavqa sl o` enu i di nami -ku pojavu koju je te{ ko proni knuti , zbog -ega se pokazuje kao "prevashodno vremenska odredni ca". Raspad komuni sti -ki h dru{ tava obja{ wava se unu- tra{ wi m razl ozi ma, kao posl edi ca permanentne kri ze usl ed defi ci ta na tehnol o{ kom, ekonomskom, nau-nom, kul turnom, poli ti -kom i vojnom pl anu. Postkomuni sti -ki m zemqama je zajedni -ka te` wa za osl oba| awem komuni sti -ke pro{ l osti i shodno tome, za uspostavqawem vi { eparti j- skog si stema, tr` i { ne ekonomije, svoji nskog pl ural i zma, otvoreni jeg komuni kaci jskog si stema, kao i veze sa svetom. I pak, nei zvesni su putevi i krajwi i shod wi hovog kretawa. Nai me, demokrati zam i pravna dr` av- nost su samo jedna od wi hovi h i stori jski h mogu}nosti , a ne i nemi novna zakoni tost. Ukazuje se i na opasnost zamene parti jske dr` ave novi m tota- l i tarni m poretkom naci onal nog predznaka. U ul ozi l i mi ti rajuj}i h fak- tora procesa demokrati zaci je javqaju se "i stori jsko nasl e| e me| uetni -- ki h napetosti " nasl e| ena soci jal na struktura u kojoj se bi v{ a soci jal i s-

ti -ka el i ta -esto opi re promenama, kao i "reci di vi total i tarne svesti". I ako postkomuni sti -ka dru{ tva pri begavaju najradi kal ni ji m promenama na poli ti -kom pl anu, autor uo-ava proti vre-nost i zme|u demokratske forme i sadr` i ne wi hovi h poli ti -ki h poredaka. Nai me, ve{ ta-ka i deklarati vna i nauguraci ja novi h ustanova koja je pra}ena "vi soki m stepenom netolerantnosti, grubosti, poli ti kanstva, i zagledanosti u pro{ lost" spre-ava isti nske promene. Autor zakqu-uje da i zgradwa gra|anskog dru{ tva, koje je jo{ uvek u povoju, zahteva -i tav qudski vek i da je nezamisl i vo bez ja-awa pravne svesti i pravne kul ture.

Na provokati vno pi tawe: je li Srbi ja pravna dr` ava, autor daje del om poziti van, del om negati van odgovor. On pokazuje da se pravna dr` avnost Srbi je mo` e dovesti u pi tawe kako sa aspekta dr` ave legal i teta (poziti vi sti -kopravni smi sao), tako i sa aspekta dr` ave legi ti mi teta (filozofskopravni smi sao). U nedostatku sveobuhvatni h i stra` i vawa na{ eg poziti vnog prava sa stanovi { ta ustavnosti i zakoni tosti, autor samo pojedini m pri meri ma i lustruje povrede u sferi ustavnog, fi nansi jskog, gra|anskog i kri vi -nog prava. Pi scu ovog pri kaza naji nteresantni ja je bi la kri vi -nopravna obl ast, u kojoj je na-el no probl emati zovana za{ -ti tna funkci ja, koja suprotno dr` avnopravni m postul ati ma, nagl a{ eni je { ti ti dr` avu nego i ndi vi dual ne sl obode i prava.

Sa fi lozofske ta-ke gl edi { ta, Republ i ka Srbi ja se potvr |uje kao pravna dr` ava samo u neki m el ementi ma, i to prete` no na normati vnom pl anu. I ako wene ustavne proklamaci je ne odstupaju od uobi -ajeni h zapadni h standarda, -esta di skrepanci ja i zme|u normati vni g i f akti -kog navodi autora na zakqu-ak da u real i tetu postoje samo zameci pravne dr` ave, dok se prete` ni m del om uspostavqa anti pravni poredak. Da ova-ko mi { qewe ni je usamqeno svedo-i seri ja kri ti -ki h pri medaba, ve} poznati h u na{ oj teori ji, koji ma autor naj-e{ }e potkrepquje svoje navode. Takvoj sl i ci dopri nosi: a fi rmaci ja "kol ekti vi sti -konaci onal noetno-centri -ne" dr` ave umesto "demokratske dr` ave svi h gra|ana" pri mat predstavn i -ke nad neposrednom demokraci jom; nedemokratski karakter i zbora; zakr` qal ost soci jal ne pravde i gra|anskog dru{ tva; formal na i f akti -ka domi naci ja i zvr{ ne vl asti; zavisno sudstvo, kao i praksa kr{ ewa qudskog dostojanstva.

Postkomuni sti -ku f azu u nas autor posebno propi tuje sa aspekta pravde kao temeqa modernog prava i jedne od vrednosti koja legi ti mi { e dr` avnopravni poredak. Kao paradi gmu za utvr |i vawe (ne)pravedni h normi on uzi ma @i vanovi }evo shvatawe, po kome je pravedno ono poziti vno pravo koje je opravdano svojom materi jom. Apstraktna materi ja poziti vni g prava podrazumeva "i ndi vi dual nu i li kol ekti vnu potrebu postojawa dru{ tva - dr` ave" dok je konkretna materi ja poziti vni g prava "pravno za{ ti }ena sl oboda pojedini ca i dru{ tva - dr` ave u dostojanstvu wi hove li i -nosti i s jednako{ }u (kako u sl obodi, tako i u tom dostojanstvu)".

Popovi }evo prei spi ti vawe pravnog si stema Jugosl avi je pol azi od @i vanovi }evog poi mawa zakonske pravde, ostavqaju}i po strani sudsku i li -nu pravdu, kao i razne obl i ke pravi -nosti. On se ograni -av ana ustavnopravnu obl ast, zadr` avaju}i se u sferi normati vni g a ne f akti -kog. Wegova anal i za pokazuje da se me|u pravedni m normama saveznog Ustava nal aze: -I. 1 (ravnopravnost gra|ana i republ i ka); -I. 6 (vl ast pri pada gra|ani ma); -I. 9 (pri nci p vl adavi ne prava); -I. 9 st. 4 (ograni -ewe sl oboda i prava -oveka i gra|ani na jednaki m sl obodama i pravi ma drugi h);

-l.10 (uvažavane sloboda i prava -oveka i građani na priznati h me|u-narodni m pravom); -l. 11 (pol i ti -ki pluralizam); -l. 18 st. 2 (ravnopravnost crkve); -l. 20 (jednakost građana), itd. Navedena su i dva pri mera nepravedni h normi u saveznom Ustavu: -l. 80 st. 2 koji vre|a pri nci p unu-tra{ we jednakosti (formirawe Ve}a građana); -l. 99 st. 1, koji vre|a pri nci p slobode (mogućnost ograni -avawa li -ni h sloboda i prava za vreme ratnog stawa akti ma Savezne vl ade). I ako se pi sac ne upu{ ta u pi tawe pri mene prava, veoma bi tno za ocenu pravnog si stema, nadajmo se da }ewe-gove anal i ze bi ti i nspi rati vne za na{ e normotvorce u kr-ewu puta do i sti nske slobode, pravde i dostojanstva.